

Հետազոտական-նախագիծ Վերապատրաստման մոդուլ

Երևանի «Մխիթար Սեբաստացի կրթահամալիր»

[Հետազոտական աշխատանքն Ավագ դպրոցում գործող, լրամշակվող կարգ](#)

Մոդուլում ներկայացված են հետևյալ բաժինները

- Մեթոդաբանություն
- Հղումները հետազոտական աշխատանքում
- Հետազոտական աշխատանք գրելու ընդհանուր սկզբունքները
- Տեխնիկական պահանջներ
- Հանրայնացում

Վերապատրաստման ժամաքանակը **10 ժամ**:

Մոդուլի նպատակն է

- Կազմակերպել և իրականացնել հետազոտությունների, 2022-24 ուսումնական տարվա ընթացքում ձեռք բերված փորձի վրա հիմնված ուսուցում:

Մոդուլի խնդիրներն են

- Աղբյուրների հետ աշխատանք. ուղղորդել սովորողին գրագետ աշխատել տեղեկատվական աղբյուրների հետ:
- Իրազեկել հետազոտությունների տեսակների և իրականացման քայլաշարի մասին:
- Մեդիայի հնարավորություններն օգտագործելով միասնական տեխնիկական պահանջներով առաջնորդվել
- Քննարկել, մշակել հանրայնացման ձևեր

Վերապատրաստման արդյունքում ձևավորվող ընդհանրական հմտությունները

- Կարողանալ ձևակերպել հետազոտության թեման

- Պլանավորել քայլերը
- Աշխատել առաջնային և երկրորդական ռեսուրսների հետ
- Կատարել ճիշտ հղումներ
- Կատարել եզրահանգումներ
- Ներկայացնել կատարված աշխատանքը

Վերապատրաստման արդյունքում ակնկալվող վերջնարդյունքները

- հանրակրթության պետական չափորոշիչի հիմնական դրույթները՝ կապված հետազոտական աշխատանքի իրականացման հետ
- հետազոտական աշխատանք իրականացնելու մեթոդիկական և գնահատման ձևերը

Թեմա	Ժամաքանակ	Բովանդակություն
1. Հետազոտական աշխատանքի ընդհանուր մեթոդաբանությունը	2	<ul style="list-style-type: none"> • Ընտրված թեմայի արդիականության հիմնավորում (համապատասխանության դեպքում), • Հետազոտության նպատակի և խնդիրների սահմանում, • Հետազոտության օբյեկտի և առարկայի սահմանում, • Հետազոտության իրականացման մեթոդի (մեթոդիկայի) ընտրություն, • Հետազոտության գործընթացի նկարագրություն, • Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն, • Ստացված արդյունքների գնահատում և հետևությունների ձևակերպում՝ եզրակացություն:
2. Հղումները հետազոտական աշխատանքներում	2	<ul style="list-style-type: none"> • Հղումներին ներկայացվող հիմնական պահանջները • Ե՛րբ և ինչի՞ն (է անհրաժեշտ) հղում կատարել • Ինչպե՞ս ընտրել աղբյուրները • Հղումների հիմնական ոճերը

		<ul style="list-style-type: none"> • Գրագողություն
3. Հետազոտական աշխատանք գրելու ընդհանուր սկզբունքները	2	<ul style="list-style-type: none"> • Թեմայի, վերնագրի ընտրություն • Շարադրանք
4. Տեխնիկական պահանջներ	1	<ul style="list-style-type: none"> • Տիտղոսաթերթ • Կառուցվածք • Տառատեսակ, տառաչափ • Բանալի բառեր • Հրապարակումը
5. Հանրայնացում	2	<ul style="list-style-type: none"> • Սովորողի ներկայացում • Գրախոսություն • Աշխատանքը հանրային հարթակում ներկայացնելու ձևեր

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ՄՈԴՈՒԼԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՄԻՋՈՒԿ

Թեմա 1՝ Հետազոտական աշխատանքի ընդհանուր մեթոդաբանությունը

- Հետազոտական աշխատանքում կիրառվող մեթոդներ, թեմայի ընտրություն, ներածություն 4 ժամ
- Բովանդակություն, շարադրանք, հիմնավորում, եզրակացություն 3 ժամ
- Հղումներ, հետազոտական աշխատանքին ներկայացվող պահանջներ 3 ժամ

Մոդուլի բովանդակությունն ընդգրկում է.

- սովորողի պատրաստակամությունը և պատրաստականությունը կատարել հետազոտական աշխատանք,
- ընտրած թեման հաղթահարելու հիմնավորումը,
- ղեկավարի ընտրությունը,
- համագործակցային կարողությունների դրսևորումը,
- ինքնակրթության մակարդակը,
- գրավոր և բանավոր խոսքի ուժեղ ու թույլ կողմերը,
- սեփական ձևակերպված տեսակետը պաշտպանելու կարողությունը,
- գրախոսականի կարևորությունը և գնահատման անկողմնակալության ապահովումը:

Հետազոտության ողջ ընթացքը ներկայանում է տրամաբանական հետևյալ սխեմայի տեսքով.

- Ընտրված թեմայի արդիականության հիմնավորում (համապատասխանության դեպքում)
- Հետազոտության նպատակի և խնդիրների սահմանում
- Հետազոտության օբյեկտի և առարկայի սահմանում
- Հետազոտության իրականացման մեթոդի (մեթոդիկայի) ընտրություն

- Հետազոտության գործընթացի նկարագրություն
- Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն
- Ստացված արդյունքների գնահատում և հետևությունների ձևակերպում:

Հետազոտական աշխատանքի կատարման հաջողությունը մեծապես կախված է հետազոտության արդյունավետ մեթոդների ընտրությունից: Հետազոտության մեթոդների միջոցով են հասնում առաջադրված նպատակների իրականացմանը: Գիտական հետազոտության մեթոդներն ընդունված է բաժանել 2 խմբի՝ ընդհանուր և հատուկ մասնագիտական:

Գիտական ճանաչողության ընդհանուր մեթոդները սովորաբար բաժանվում են երեք մեծ խմբի.

- Էմպիրիկ հետազոտության մեթոդներ (դիտում, համեմատություն, չափում, գիտափորձ կամ փորձ, մոդելավորում),
- Մեթոդներ, որոնք կիրառվում են հետազոտության ինչպես էմպիրիկ, այնպես էլ տեսական փուլում (վերացարկում, վերլուծություն, համադրություն, ինդուկցիա, դեդուկցիա),
- Հետազոտության տեսական մեթոդներ (վերացականից դեպի կոնկրետը և այլն):

Հետազոտական աշխատանքները, այդուհանդերձ, միատեսակ չեն, և պայմանականորեն դասակարգվում են ըստ համապատասխան գործառույթի կամ հատկության: Հետազոտական աշխատանքները կարելի է պայմանականորեն դասակարգել ըստ՝

- գիտելիքների մակարդակի (տեսական և էմպիրիկ)
- հասարակական գործառույթի (ճանաչողական և գործնական)
- ներկայացման ձևի (հրապարակում և հրատարակում):

Հետազոտական աշխատանքներն ըստ գիտելիքների մակարդակի դասակարգելիս նկատի է առնվում հետազոտության հիմքը, այսինքն՝ հետազոտության այն ձևը, որը տվել է շոշափելի արդյունք: Այս պարագայում

կարելի է պայմանականորեն առանձնացնել տեսական և էմպիրիկ գիտահետազոտական աշխատանքներ, որոնցից առաջինի հիմքը տեսական հիմնադրույթներն են, իսկ երկրորդինը՝ նախևառաջ գիտափորձը:

Այս դասակարգումը խիստ պայմանական է, քանի որ հազվադեպ են հանդիպում գիտահետազոտական աշխատանքներ, որոնք հիմնված են միայն դիտարկումների ու գիտափորձի, կամ միայն տեսական ձևակերպումների վրա: Այս առումով շահեկան է, հետազոտական աշխատանքի ընթացքում տարատեսակ մեթոդների զուգակցումն ըստ՝ նպատակահարմարության, արդյունավետության, սովորողների անհատականության հաշվառման:

Մասնավորապես՝ առաջարկվում են հետևյալ մեթոդների կիրառումը

- Խրախուսանքի մեթոդ. արդյունավետ է հետազոտական աշխատանքի իրականացման բոլոր փուլերում, սակայն աշխատանքի ավարտական փուլում կարևորվում է արդյունքների բազմակողմանի վերլուծության տեսանկյունից;
- Գնահատման անընդհատության մեթոդ. կիրառվում է հետազոտական աշխատանքի բոլոր փուլերում (բացի վերջին՝ կրեդիտային գնահատման փուլից) խոսքային և վերաբերմունքային ձևաչափերով: Նախորդ մեթոդից տարբերվում է անելիքի շեշտադրմամբ և թերությունները վերացնելու միտմամբ;
- Նուրբ ուղղորդման մեթոդ. արդյունավետ է, երբ նշմարվում են հետազոտական աշխատանքի թեմայից շեղվելու նախանշանները;
- Փորձի փոխանցման մեթոդ. արդյունավետ է ղեկավարի և հետազոտող սովորողի առաջին հանդիպման ժամանակ: Այդ
- ժամանակ էլ հիմնականում ակնհայտ է դառնում հետագա համագործակցության անհնարինությունը; Իրական հետաքրքրության բացահայտման մեթոդ. կիրառելի է միայն հետազոտական աշխատանքի մեկնարկային փուլում;
- Ընդդիմախոս ընտրելու մեթոդ. բացառում է գրախոսի ընտրությունը հետազոտության հեղինակի և նրա ղեկավարի մասնակցությունը;
- Հետազոտական և նախագծային աշխատանքների համատեղման մեթոդ. տարբերակ առաջին՝ հետազոտական աշխատանքը նախագծային գործունեության բաղկացուցիչ, տարբերակ երկրորդ՝ նախագիծը հետազոտական աշխատանքի արդյունք: Սովորողի կամ սովորողների փոքր խմբի (3 հոգուց ոչ ավել) աշխատանքի արդյունքը համարվում է բացառիկ, եթե հետազոտական աշխատանքը բարձր է գնահատվել

գրախոսի և/կամ համապատասխան հանձնաժողովի կողմից և նախագծի նպատակը/նպատակները իրականացվել են մեկ ուսումնական տարվա ընթացքում, իսկ երկարաժամկետ նախագծի (3 և ավելի տարի) դեպքում իրողություն է դարձել փուլային նպատակը:

Հետազոտական աշխատանքների դասակարգումը՝ ըստ գիտելիքների մակարդակի (հիմքի)

- **Տեսական**–Հետազոտության ձև, որը հիմնված է զգալի թվով գիտական աղբյուրների ներգրավման, քննման և ընդհանուր դրույթների առանձնացման վրա՝ պահանջելով խոր գիտելիքներ տվյալ գիտության պատմության, տեսության և մեթոդաբանության մեջ:
- **Էմպիրիկ (փորձառական)**–Հետազոտության ձև, որը հիմնված է դիտարկումների և գիտափորձի վրա՝ անմիջապես ուղղված լինելով ուսումնասիրության օբյեկտին:

Հետազոտական աշխատանքի բաղադրիչները

1. Տիտղոսաթերթ
2. Բովանդակություն (ցանկ)
3. Ներածություն (մեթոդաբանական դրույթներ)
4. Հիմնական մաս (գլուխներ)
5. Եզրակացություն(ներ)
6. Օգտագործված գրականության ցանկ
7. Հավելված (առկայության դեպքում)

Վերնագիրը: Հետազոտական աշխատանք կատարելիս հարկավոր է ուշադրություն դարձնել ճիշտ և լավ վերնագիր ընտրելու վրա: Առաջին հերթին անհրաժեշտ է ճիշտ, հնարավորության դեպքում՝ լավ, հետաքրքրություն առաջացնող վերնագիր ընտրել: Ճիշտ վերնագրի չափանիշը հետազոտության խնդիրը (պրոբլեմը) ճիշտ արտահայտելու ունակությունն է. վերնագիրը պետք է ցույց տա (հիմնա)խնդիր: Լավ վերնագրի չափանիշը, հարկավ,

ոչ միայն խնդիրը, այլև սեփական տեսակետը կամ տեսլականն այդ խնդրի առնչությամբ վերնագրի մի քանի բառերի մեջ զետեղելն է:

Ներածություն՝ խնդրի ներկայացում. Խնդիրը ներկայացնելուց առաջ հակիրճ պետք է անդրադառնալ այդ խնդրի շուրջ իրողությանը՝ ներկայացնելով թե՛ խնդրի շուրջ առկա իրավիճակի, թե՛ կատարվող հիմնական հարցադրման պատասխանների վերաբերյալ տիրապետող գիտական/հասարակական տեսակետը կամ մրցակցող տեսակետները/բանավեճը:

Ո՞րն է աշխատանքի նպատակը, ի՞նչ է այն **գնահատում, արժևորում, ցույց տալիս...** այս ընդգծված և այլ բառերը օգնում են հասկանալու աշխատանքի առաքելությունը՝ հետազոտական ի՞նչ նպատակ առաջադրելով ու դրան հասնելով է հեղինակը գալիս վերը արտահայտած իր տեսակետին:

Նպատակին հասնելու եղանակները (որոնց համար հուշող բառեր կարող են լինել, օրինակ՝ **հետազոտել, վերլուծել, համեմատել, համադրել** և այլն) ևս հակիրճ ներկայացման կարիք ունեն. այս ամենով նախ՝ ընթերցողն առավել պատրաստ է լինում քննական մոտեցմամբ ընթերցել աշխատանքը, երկրորդ՝ աշխատանքի շարադրումն ավելի համակարգված է դառնում, և ուրվագծվում է հետազոտության ընդհանուր կառուցվածքը:

Թեմա 2՝ Հետազոտական աշխատանքի բովանդակությունը

- Թեման պետք է լինի սակավ ուսումնասիրված, որպեսզի աշխատանքում ապահովվի գիտական նորույթ, ինչը հեղինակին կստիպի գիտական նոր մոտեցում ցուցաբերելու և տեսակետ հայտնելու ուղիներ փնտրել:
- Թեմայի վերնագիրը պետք է արտահայտի որոշակիություն, որպեսզի ընդհանուր գծերով պարզ դառնա աշխատանքի նպատակը, և ուսումնասիրության ընթացքում շփոթ չառաջանա վերնագրի ու բովանդակության միջև:
- Թեմայի վերնագիրը պետք է գիտական ձևակերպում և «գրավչություն» ունենա, քանի որ խրթին ներկայացված վերնագիրը վանում է անգամ տվյալ ոլորտում մասնագիտացած հետազոտողին:

- Թեման պետք է ունենա աղբյուրագիտական (հասարակական գիտությունների համար) և տեսական ու փորձարարական (բնական, տեխնիկական, մասամբ՝ հասարակական գիտությունների համար) հիմք, որպեսզի ապահովի ուսումնասիրության սահուն ընթացքը:
- Թեման պետք է լինի արդիական և ունենա գործնական անհրաժեշտություն ու կիրառելիություն (բնական և տեխնիկական գիտությունների համար՝ փորձով ապացուցելի, իսկ հասարակական գիտությունների համար՝ հասարակության հոգևոր և սոցիալ-տնտեսական կարիքների համար այժմեական կարևորության հիմնավորմամբ)՝ իմաստ հաղորդելով կատարվող աշխատանքին:

Ուսումնասիրության թեմայի ընտրությունից ու հաստատումից հետո անհրաժեշտ է զբաղվել թեմային առնչվող նյութերի՝ սկզբնաղբյուրների և ուսումնասիրությունների (բնական և տեխնիկական գիտությունների դեպքում՝ տեսական հիմնադրույթների և փորձառական նյութերի) հավաքմամբ: Այնուհետև հարկ է ընթերցել հավաքված գրականությունը՝ ընթացքում առանձնացնելով ուսումնասիրության թեմային վերաբերող նյութերը: Հենց այս գործընթացում էլ առավել հստակեցվում է ուսումնասիրության հիմնական նպատակը, և ի հայտ է գալիս աշխատանքի կառուցվածքը (գլուխները և բաժինները), քանի որ առանձնացվող նյութերը, ըստ բովանդակության, դասավորվում են առանձին «փաթեթներում»: Արդյունքում ստեղծվում է ուսումնասիրության «տեղեկատվական բազա», ինչը թույլ է տալիս անցնել թեմայի շարադրմանը:

Հետազոտական աշխատանքի շարադրման ընթացքում շատ կարևոր է մի քանի սկզբունքների հետևելը:

1. Շարադրանքը պետք է լինի տրամաբանական հաջորդականությամբ, որպեսզի ընթերցողի համար պարզ լինի հեղինակի արտահայտած տեսակետի էությունը:
2. Շարադրման հենց սկզբից որպես ուղենիշ պետք է լինի սեփական մտքի (շարադրման ընթացքում՝ տեսակետների) արտահայտումը, որպեսզի ուսումնասիրության վերջում աշխատանքը ներկայացվի որպես սեփական մտքի արգասիք:
3. Ուսումնասիրողն իր մտքերն ու տեսակետները շարադրելիս պետք է դրանք հիմնավորի տեսական հիմնադրույթներով ու փորձարարական արդյունքով (պատմաբանասիրական ոլորտում՝ նաև սկզբնաղբյուրների

տեղեկություններով և նախորդած ուսումնասիրություններով), որպեսզի ամփոփվի թեմային որևէ կերպ առնչվող «տեղեկատվական բազան», իսկ արտահայտած մտքերն ու տեսակետներն առավել հիմնավոր ու համոզիչ լինեն:

4. Շարադրման ընթացքում անհրաժեշտ է խուսափել ընդարձակ մեջբերումներից. օրինակ՝ ցանկալի չէ, որ պատմաբանն ընդարձակ մեջբերումներ անի սկզբնաղբյուրներից, իսկ մաթեմատիկոսը որևէ նորույթ առաջարկելիս նորից ապացուցի արդեն ապացուցված թեորեմը՝ տալով դրա ապացուցման ամբողջ ընթացքը (եթե նպատակն ապացուցման ընթացքում որևէ քայլ ցույց տալը չէ):
5. Հարկ է խուսափել նաև տեքստում տրվող փաստերի և վիճակագրական տվյալների առատությունից, ինչը զցում է աշխատանքն ընթերցելու հրապույրը: Այդպիսի տվյալները, այդուհանդերձ, անչափ կարևոր են, ուստի անհրաժեշտ է դրանք ներկայացնել աղյուսակների, դիագրամների և գրաֆիկների տեսքով: Կարելի է վիճակագրական առատ տեղեկությունները տալ նաև հավելվածում:
6. Պահպանել գիտական ապարատի կիրառումը:

Եզրակացություն

Հետազոտական աշխատանքն ամբողջացնելուց հետո անհրաժեշտ է ամփոփիչ եզրահանգումներ կատարել, նշելով աշխատանքի հիմնական արդյունքները, ընդհանրական պատկերացումը կատարված աշխատանքի վերաբերյալ, արդյունքների հիմնավորման առանցքային փաստարկները, կիրառական նշանակությունը, (կիրառելիությունը Հետազոտական վարժարանում՝ եթե հնարավոր է) և այլն:

Աշխատանքի հենց այս փուլում է ճիշտ, որ ներկայացվի աշխատանքի առաջին՝ ներածական մասը, քանի որ միայն ուսումնասիրության վերջում է հնարավոր ամբողջական պատկերացում կազմել դրա ընթացքի ու հիմքի մասին: Այսպիսով՝ ներածական մասը դրվում է աշխատանքի սկզբում, իսկ ամփոփիչ մասը՝ թեմայի գլուխներից հետո:

Աշխատանքի վերջում տրվում է գրականության ամբողջական ցանկը՝ ըստ համապատասպան տեսակների (սկզբնաղբյուրներ, ուսումնասիրություններ, քարտեզներ և այլն):

Հետազոտական աշխատանքն ամբողջացնելուց հետո հետազոտողը պետք է պատրաստ լինի իր հետազոտության հրապարակային պաշտպանությանը: Այսպիսով՝ հետազոտական աշխատանք կատարելը

բավականաչափ բարդ և միևնույն ժամանակ հետաքրքիր «գրադմունք» է, որը պահանջում է հետազոտական աշխատանքի որոշակի հմտությունների իմացություն:

Հղումները հետազոտական աշխատանքներում

Հղումները հետազոտական աշխատանքների անբաժան մասն են և աշխատանքի գիտականության կարևոր (թեև երբեմն ոչ որոշիչ) ցուցիչներից մեկը: Որպես կանոն, մենք հղում կատարում ենք ամեն անգամ, երբ աշխատանքում ներկայացնում ենք որևէ աղբյուրից վերցված տեղեկությունը, ինչ-որ մեկի հայացքները կամ էլ երբ կապ ենք ստեղծում մեր գրածի և դրան վերաբերող աղյուսակի, գծապատկերի միջև:

Հղում կատարելու «ոսկե կանոնը»՝ հետաքրքրված ընթերցողին տալ բավարար տեղեկություն (մատենագիտական տվյալներ), որպեսզի նա կարողանա հեշտությամբ և արագորեն գտնել օգտագործված աղբյուրը:

Հղումներին ներկայացվող հիմնական պահանջները

Հետազոտական աշխատանքներում օգտագործվող աղբյուրներին ներկայացվող հիմնական պահանջները չորսն են՝ հղումների քանակական և որակական բնութագրերը, ինչպես նաև հղումների (աղբյուրների) ստուգելիությունն ու վստահելիությունը: Աշխատանքում մատենագիտական հղումների քանակը, որպես կանոն, խոսում է քննվող հարցի տեսական մշակվածության մասշտաբների մասին: Սակայն սեփական աշխատանքը զանազան աղբյուրներին հղումներով ու մեջբերումներով հարստացնելուն զուգահեռ, անհրաժեշտ է հիշել, որ քննարկվող հարցին դուք պարտավոր եք տալ նաև սեփական գնահատականը: Հարկ է հիշել նաև աղբյուրների որակի մասին և հղում կատարել միայն համեմատաբար նոր հրատարակված, հեղինակավոր ու թեմատիկ աղբյուրներին՝ հնարավորինս խուսափելով դասագրքերի և տեղեկատվական նյութերի, հանրամատչելի աղբյուրների օգտագործումից: Օգտագործվող աղբյուրները պետք է լինեն նաև վստահելի (հուսալի), այսինքն՝ գիտության տվյալ բնագավառում ընդունված և ճանաչված: Վստահելի

և ոչ հուսալի աղբյուրները զանազանելը բավական դժվար է, հատկապես՝ սկսնակ հետազոտողների համար: Վստահելիության կարևոր, բայց ոչ որոշիչ ցուցիչներ կարող են լինել աղբյուրի վերնագիրը, հեղինակի և հրատարակչության մասին տեղեկությունները, շարադրանքի ոճը և ձևավորումը (հիմնականում՝ գրքերի դեպքում), ինչպես նաև հրապարակող ամսագրի հեղինակավորությունը (Impact factor), հեղինակին ու նրա հոդված(ներ)ին հղում անելու գործակիցը:

Երբ և ինչին (է անհրաժեշտ) հղում կատարել

- Աղբյուրին հղում անհրաժեշտ է կատարել ամեն անգամ, երբ դուք օգտագործում եք մտքեր, գաղափարներ ու այլ տվյալներ հետևյալ աղբյուրներից.
- Գրքերից, գրքույկներից և հոդվածներից,
- Թերթերից և ամսագրերից;
- Տեսաֆիլմերից, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներից,
- Համացանցային կայքերից և էլեկտրոնային պաշարներից, (էլեկտրոնային) նամակներից,
- Օնլայն քննարկումների ֆորումներից;
- Հարցազրույցներից;
- Դասախոսություններից (եթե ղեկավարը դա անհրաժեշտ է համարում):

Պետք չէ հղում տալ, երբ օգտագործում եք «հանրահայտ տեղեկություններ» (փաստեր, որոնք կարելի է գտնել բազմաթիվ տեղերում և հայտնի են բազմաթիվ մարդկանց) կամ ժողովրդական բանահյուսություն: Երբ օգտագործում եք տվյալ մասնագիտության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած փաստեր կամ տեղեկություններ (անհրաժեշտ է խորհրդակցել ղեկավարի հետ): Իսկ որոնք են վերը նշված ցուցակի վերջին երկու դեպքերը, որոնք հայտնի են «հանրահայտ փաստեր» ընդհանուր անվամբ: Հարվարդի համալսարանում ընդունված բնորոշմամբ, «հանրահայտ փաստ» կամ ընդհանուր գիտելիք է այն տեղեկությունը, որը, որպես կանոն, հայտնի է կրթված ցանկացած անձի:

Այդպիսին կարող են լինել հանրահայտ իրադարձությունները, տարեթվերը, արտահայտությունները, երբեմն՝ նաև գաղափարները:

Ինչպե՞ս ընտրել աղբյուրները

Որակյալ հետազոտություն իրականացնելու համար աղբյուրների ընտրությունն ունի առանցքային նշանակություն: Այսօր համացանցային տիրույթի և հրատարակչական գործի զարգացումը մի կողմից հետազոտողին առաջարկում է թեմատիկ հրապարակումների առատություն, սակայն մյուս կողմից ի հայտ է գալիս այդ առատությունից պետքականը «ֆիլտրելու» խնդիր: Անշուշտ, կախված մասնագիտությունից, այդ «ֆիլտրը» կլինի տարբեր, և այդ հարցում դժվար է որևէ համընդհանուր չափորոշիչ առանձնացնել: Ավելին, այն հրապարակումը, որը մեկի համար (իր հետազոտական թեմայից ելնելով) կլինի անօգտակար «տեղեկատվական աղբ», մի ուրիշի համար կարող է լինել հակառակը՝ ուսումնասիրության հիմնական պաշար: Այս պայմաններում սկսնակ հետազոտողի համար օգտակար կլինի հետևել երեք խորհուրդների: Նախ, այս հարցերում առանցքային դերակատարում ունի գիտական ղեկավարը. նա պետք է, մի կողմից, ինքն առաջարկի նախնական, ուղղորդիչ հրապարակումներ, մյուս կողմից, օգնի սովորողին՝ ընտրել և օգտագործել համապատասխան հրապարակումներ:

1. Օգտագործված աղբյուրին հղում կատարելն ակադեմիական գրագիտության հիմնարար պահանջ է, հակառակ դեպքում գործ կունենանք գրագողության հետ:
2. Հղումն ապահովում է օգտագործված տվյալների ստուգելիությունը, այսինքն՝ հղման մեջ տրված աղբյուրի միջոցով դյուրությամբ կարելի է ստուգել մեջբերվածի հավաստիությունը: Դա նաև ենթադրում է աղբյուրի մատենագիտական տվյալների լիարժեք ներկայացում՝ օգտագործված տվյալների սկզբնաղբյուրը հեշտությամբ գտնելու նպատակով:
3. Հղումն օգտագործված աղբյուրների հեղինակների կատարած աշխատանքի հանդեպ հարգանքի նշան է: Ըստ որում, վերջինի համար անհրաժեշտ է և՛ վերլուծության տեքստում հիշատակել օգտագործված աղբյուրի հեղինակին, և՛ համապատասխան ձևով հղում կատարել օգտագործված աղբյուրին:

4. Հղումը վկայում է, որ ներկայացված վերլուծությունը հիմնավորված է այլ հեղինակների կողմից նախկինում կատարված ուսումնասիրություններով: Դա խոսում է այն մասին, որ ձեր աշխատանքը գիտության տվյալ ճյուղի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրությունների մի մասն է և, միաժամանակ, ներդրում այդ ճյուղի զարգացման գործում: Հարկ է, սակայն, հիշել նաև, որ հղումներն ընդամենը պետք է նպաստեն սեփական կարծիքի, գաղափարի հիմնավորմանը, այլ ոչ թե փոխարինեն ձեր կարծիքին:
5. Հղումները վկայում են ուսումնասիրության ընդգրկունության և մատենագիտական բազայի բնույթի մասին: Սա խոսում է այն մասին, որ դուք քաջաձանոթ եք ձեր աշխատանքում օգտագործված աղբյուրներին և պատրաստ եք այդ թեմայով ծավալել գիտական բանավեճ:
6. Ի վերջո, հղում անելը վկայում է, որ ուսանողը տիրապետում է ակադեմիական գրագիտության այդ տեխնիկային:

Հղումների հիմնական ձևերը.

Ներտեքստային: Բուն տեքստի մեջ տրվում են հեղինակի կամ կազմակերպության անունը՝ ուղղակիորեն տեքստում կամ փակագծերի մեջ, հրատարակման տարեթիվը և օգտագործված հատվածի էջը: Օգտագործված աղբյուրներն այբբենական կարգով ներկայացվում են հետազոտության տեքստի (հոդվածի, աշխատանքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում: Այս ոճի առավելություններից են՝ շատ հարմար է տպագիր և առնվազն մեկ հեղինակ ունեցող հրապարակումների դեպքում, մասնավոր քննարկման ժամանակագրական զարգացումը հետևելու համար, հեշտ է վարժվելն ու օգտագործելը, տարածված է ու ճանաչելի, չկա հղման համար հայացքը բուն տեքստից կտրելու և տողատակը կամ աշխատանքի վերջում տրված աղբյուրների ցանկը նայելու կարիք: Թերություններից են՝ անհարմար է անհեղինակ կամ հրատարակման տարեթիվ չունեցող, համացանցային հրապարակումներին, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներին, տեսա- և ձայնային նյութերին, երկրորդային աղբյուրներին հղում անելու համար:

Շարունակական համարակալում: Սա ՀՀ-ում առավել տարածված հղման ոճն է: Այս դեպքում բուն տեքստում կիրառվում է վերտողային համարակալում, որը կապակցված է տողատակային կամ տեքստի վերջում տրվող աղբյուրագիտական գրառման հետ: Ըստ որում, համարակալումն իրականացվում է շարունակականության սկզբունքով,

երբ ողջ տեքստում հղումների համարակալումը շարունակվում է (1 , 2 , 3 , 4 ...), այլ ոչ թե ամեն էջում սկսում նորից: Օգտագործված աղբյուրների ցուցակը տրվում է հետազոտության տեքստի (հոդվածի, աշխատանքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում: Այս ոճի առավելություններից են՝ ավանդությանը է, հատկապես՝ տողատակային տարատեսակը, հարմար է բոլոր բնույթի, տեսակի, տիպի աղբյուրներին հղում կատարելու համար: Թերություններից են՝ տեխնիկապես մի փոքր խրթին է, որը, սակայն, կարելի է մեղմել MS Word խմբագրիչի համապատասխան ներդրված կարգավորման (References, Ссылки) միջոցով, ընթերցողն ստիպված է անընդհատ հայացքը կտրել տեքստից՝ հղման աղբյուրը տողատակում կամ աշխատանքի վերջում նայելու համար:

Կրկնվող համարակալում: Այս ոճի դեպքում տեքստում կիրառվում է փակագծերի մեջ առնված կամ վերտողային կրկնվող համարակալում, որը կապակցված է աշխատանքի (հոդվածի, գրքի գլխի կամ ենթագլխի) վերջում տրված աղբյուրների ցուցակի հետ: Այս ոճի առանձնահատկությունն այն է, որ միևնույն աղբյուրին հղման համարը կրկնվում է: Այսինքն, 40 եթե ինչ-որ մի աղբյուրի հղման համարը [18]-ն է, ապա ողջ տեքստում այդ աղբյուրին հղում կատարելիս կկիրառվի նույն համարը: Ավելին, աղբյուրների ցուցակը կազմվում է ոչ թե այբբենական կարգով, այլ աշխատանքում աղբյուրներին հղման հաջորդականությամբ: Այս ոճի առավելություններից են՝ միևնույն աղբյուրին հղման համար օգտագործվում է միայն մեկ թիվ, և կարիք չկա օգտագործելու հապավումներ կամ բառակապակցություններ, ինչպիսիք են «նույն տեղում», «նշված աշխատությունը», որոնք կիրառվում են շարունակական համարակալման դեպքում, նույն աղբյուրի տարբեր էջերին հղում կատարելու համար պահանջվում է ընդամենը փակագծերում տրված հղման համարի կողքին գրել էջը: Թերություններից է այն, որ աղբյուրին ծանոթանալու համար ընթերցողը ստիպված է հայացքը կտրել տեքստից և նայել աշխատանքի վերջում տրված ցուցակը: կառաջարկենք հղումներ կատարելու կարգի և աղբյուրների մատենագիտական տվյալները լրացնելու երկու միջոց: Դրանք են.

- Ինքնուրույն՝ համացանցում հասանելի են վերոնշյալ բոլոր ոճային տարատեսակներով հղում կատարելու կարգի և աղբյուրների մատենագիտական տվյալների ներկայացման ուղեցույցներ: Սկսնակ հետազոտողը կարող է դրանց ծանոթանալ առցանց կամ ներբեռնել համակարգչում:
- MS Word խմբագրիչն ունի աղբյուրների մատենագիտական տվյալները բոլոր երեք ոճերի տարատեսակներով փոխակերպող մեխանիկական համակարգ. անհրաժեշտ է միայն համապատասխան տողերում ճշգրտորեն

լրացնել օգտագործվող աղբյուրի մատենագիտական տվյալները և ընտրել հղման ոճային տարատեսակը: Բավական պարզ այդ մեխանիզմի աշխատանքին Word 2007-2013 խմբագրիչում կարելի է ծանոթանալ հենց Microsoft-ի կայքում, օրինակ՝ անգլերենով և ռուսերենով:

Օգտագործված աղբյուրների մատենագիտական տվյալների ներկայացումը Աղբյուրների մատենագիտական տվյալները թերի կամ ոչ ճշգրիտ ներկայացնելը կարող է համարվել տեխնիկական թերություն, իսկ եթե այնքան թերի է, որ գործնականում անհնար է կամ խիստ դժվար է աղբյուրը գտնելը, ապա դա կարող է անգամ համարվել գրագողություն: Սա նշանակում է, որ աղբյուրների մատենագիտական տվյալների ճշգրիտ ներկայացումը ևս ունի առանցքային նշանակություն հետազոտական աշխատանքների համար: Այս առումով, հարկ է հաշվի առնել երկու հանգամանք.

- Հղումների բոլոր ոճերի դեպքում պահանջվում են աղբյուրների գրեթե միևնույն տվյալները
- Հղումների ոճային յուրաքանչյուր տարատեսակի դեպքում մատենագիտական այդ տվյալները նշվում են տարբեր հերթականությամբ: Ստորև տրված են որոշ օրինակներ.

Գիրք, գրքույկ

- Հեղինակի ազգանունը, անունը (երբեմն՝ միայն առաջին տառը)
- Աշխատության վերնագիրը
- Հրատարակչությունը
- Հրատարակման վայրը
- Հրատարակման տարեթիվը Օրինակ՝ Karskens, Grace, The Rocks: life in early Sydney, Melbourne University Press, Carlton, 1997.

Հոդված ժողովածուից

from China”, Alerts - No 17 - 14 March 2014, European Union Institute for Security Studies, հասանելի է 15.03.2014

http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Alert_17_Ukraine_China.pdf

Օգտագործված աղբյուրների ցանկ և գրականության ցանկ

Հայաստանյան իրականության մեջ օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկերը հաճախ են շփոթում: Սրանց տարբերությունը նրանում է, որ առաջինում նշվում են միայն հետազոտության մեջ ուղղակիորեն օգտագործված/հղում արված աղբյուրները, իսկ երկրորդի դեպքում՝ և՛ ուղղակիորեն օգտագործված, և՛ այն աղբյուրները (անպայման առանձնացված՝ հատուկ վերնագրով), որոնք ուղղակիորեն չեն հիշատակվել հետազոտության մեջ, բայց ազդել են դրա հեղինակի հայացքների ձևավորման վրա: Ինչպես հղումների դեպքում աղբյուրների մատենագիտական տվյալները ներկայացնելիս, այնպես էլ օգտագործված աղբյուրների և գրականության ցանկերը կազմելիս առաջնորդվում են տարբեր սկզբունքներով: Հաճախ հղումների կոնկրետ ոճի դեպքում կիրառվում է այդ ցանկերի կառուցման այս կամ այն սկզբունքը: Ընդհանուր առմամբ, աղբյուրների ցանկերի կառուցման համար կիրառում են հետևյալ սկզբունքները.

- Սկզբում տրվում են առաջնային, ապա՝ երկրորդային աղբյուրները:
- Հղումների որոշ ոճերի դեպքում կիրառվում են աղբյուրների դասակարգման լեզվական առաջնայնության և այբբենական կարգեր. աղբյուրների ցանկի ամեն բաժնի ներսում այբբենական կարգով դասակարգվում են սկզբում՝ հայերեն, ապա՝ օտարալեզու աղբյուրները:
- Աղբյուրները ներկայացվում են տիպաբանորեն՝ սկզբնաղբյուրներ (սրանք ևս պետք է առանձնացնել ըստ տեսակների՝ նորմատիվ-իրավական ակտեր, հարցումներ և այլն), տպագիր և էլեկտրոնային գրքեր (ներառյալ՝ մենագրությունները, գրքույկները, ժողովածուները), տպագիր և էլեկտրոնային ամսագրային հոդվածներ, տպագիր և էլեկտրոնային տեքստային դասախոսություններ, չիրատարակված նյութեր, զեկույցներ, ատենախոսություններ, տպագիր և էլեկտրոնային մամուլի հրապարակումներ, տեսա- և ձայնագրություններ, հեռուստա- և ռադիոհաղորդումներ և այլն:

Ամփոփում Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք, հղումները հետազոտական աշխատանքներում ունեն առանցքային նշանակություն. դրանք անհրաժեշտ են ինչպես գրագողության կասկածները փարատելու, ակադեմիական էթիկայի նորմերը պահպանելու, այնպես էլ հետազոտողի իրազեկվածությունը տվյալ թեմայով փաստելու համար:

Թեմա 4՝ Տեխնիկական պահանջներ

Հետազոտական աշխատանքը պատրաստվում է հետևյալ տեխնիկական պահանջներով՝

- օգտագործել Microsoft Word-ի խմբագրիչը
- շարադրվում է 18-20 էջի սահմաններում
- հայերեն տեքստում օգտագործում է GHEA Grapalat, ռուսերեն և անգլերեն տեքստերում՝ Times New Roman տառատեսակները:
- յուրաքանչյուր էջ պետք է լինի A4 (210x297) չափի և ունենա լուսանցքներ. ձախից՝ 3 սմ, աջից՝ 1,5 սմ, վերևից՝ 2 սմ, ներքևից՝ 2 սմ
  - հիմնական տեքստը շարադրվում է 12, ծանոթագրությունները՝ 10 տառաչափերով, միջտողային հեռավորությունը պետք է լինի 1,5
  - մեջբերումների համար օգտագործվող չափերտներն են՝ «.....»:

ՄԻՔՓԱԲ ՄԵՐԱՍՏՆՈՒ ԿՐԹԱԶՆԱՆԱԲ

ՍՎԱԳ ԳՊՐԹՑ — ԿԱՐՄԱՐԱՆ

ՇԵՆԱՑՈՏՈՒՄԱՆ ԱԶՄԱՏԱՆՔ

ՔՅՄԱ ԱՐԶՈՏՈՒՄԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆԻՑՈՒՄ

ՍԻՆՏԵԼԻՆ՝ Պատկերի Գրիպոսթոսի

ԳՆԱՄԱՐԱՆ՝ 11

ՂԵՆՏԵԼԻՆ՝ Անաշ Արգիշտի

Օգտագործված աղբյուրներ

Հովհաննիսյան Հ., Ինչպես գրել գիտական աշխատանք պատմությունից. մեթոդական հանձնարարականներ, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2014

ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ,

Մեթոդական ցուցումներ, ԵՐԵՎԱՆ ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ 2014

Հետազոտական աշխատանքների տիտղոսաթերթի օրինակելի նմուշներ

Թեմա 5՝ Հանրայնացում

Հետազոտական աշխատանքը ներկայացվում է պաշտպանության: Պաշտպանության ժամանակ սովորողը ներկայացնում է

- Աշխատանքի կատարման ընացքը
- Ներածությունը
- Գործնական մաս(եթե առկա է)
- Գլուխներից կարևոր շեշտադրումներ
- Եզրահանգումը

Պաշտպանությունը տևում է 15 րոպե:

Սովորողը ներկայացնում է սահիկաշար, որտեղ ներկայացված է վերևում նշված կետերը:

Պաշտպանության ժամանակ ներկայացվում է գրախասությունը: Եթե գրախոսը ներկա է, նա է ներկայացնում:

Գրախոսը

Աշխատանքի գրախոսին ընտրում են պաշտպանողն ու ղեկավարը: Գրախոսը կարող է լինել ինչպես կրթահամալիրի դասավանդող, այնպես էլ ոլորտի մասնագետ ոչ կրթահամալիրից: Կախված աշխատանքի բովանդակությունից՝ կարող է լինել երկու գրախոս:

Խրախոսվում է, որպեսզի գրախոն ընդգրկվի հետազոտական աշխատանքի ավարտական փուլում, որ գրախոսի ներկայացված առաջարկներն ու դիտողությունները, հնարավորություն ստեղծվի ընդունել և ուղղել: Եթե կա անհամաձայնություն ներկայացված գրախոսության հետ, պատասխանել հրապարակային պաշտպանության ժամանակ:

Նյութի հանրայնացում

Պաշտպանողը, ղեկավարը աշխատանքը տարածում են հանրային հարթակներում, ներկայացնում մասնագիտական լսարաններում:

Պաշտպանությունները կարող են լինել նաև արտագնա՝ կախված թեմայի բովանդակությունից և լսարանի պահանջից: